

حقوق مرتبط با حق مؤلف

محمود صادقی *

شیما پورمحمدی **

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۱۱/۱۹ تاریخ تأیید: ۱۳۸۶/۲/۶

چکیده

اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی که به «ذینفعان حقوق مرتبط» معروف اند، اشخاص و سازمانهایی هستند که به عرضه آثار ادبی و هنری در جامعه می پردازند و لازم است در کنار پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری، از این اشخاص هم حمایت شود تا با نقض حقوقشان توسط افراد سودجو، مهارت، تخصص و سرمایه‌ای که به کار برده‌اند، نادیده گرفته نشود.

در بیشتر کشورهای دنیا این اشخاص بر اساس حق مؤلف یا حقوقی مرتبط با حق مؤلف و در عین حال مجزا از آن مورد حمایت قرار گرفته‌اند. کنوانسیون رم ۱۹۶۱ اولین معاهده بین‌المللی است که به طور خاص به حمایت از حقوق مرتبط پرداخته است و پس از آن نیز معاهدات دیگری به حمایت از این حقوق پرداخته‌اند و سطح حمایت را ارتقا بخشیده و موجب شناسایی بیشتر این حقوق در کشورهای دنیا شده‌اند.

در معدود مقررات موضوعه ایران، اشاراتی به حقوق تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی شده، ولی حقوق اجراکنندگان مورد توجه قرار نگرفته است. پیش‌نویس قانون جدید مالکیت ادبی و هنری، حاوی مقررات مفصلی است که در صورت تصویب می‌تواند در تمام زمینه‌ها از جمله حقوق مرتبط، خلأهای موجود را برطرف و حقوق ایران را با استانداردهای بین‌المللی هماهنگ کند.

واژگان کلیدی: حق مؤلف، حقوق مرتبط، اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی،

سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی.

* استادیار دانشگاه تربیت مدرس (Sadegh_m@modares.ac.ir).

** کارشناس ارشد حقوق خصوصی (مالکیت فکری) دانشگاه تربیت مدرس (sh.poormohamadi@yahoo.com).

مقدمه

حقوق اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی که حقوق مرتبط یا جانبی نامیده شده است، حقوقی است که در برخی زمینه‌ها شبیه حق مؤلف است. در واقع این حقوق به حمایت از اشخاص یا سازمانهایی می‌پردازد که در عرضه عمومی آثاری که تحت حمایت حق مؤلف‌اند، مهارتی ارائه می‌کنند که نیازمند حمایت است و به همین دلیل آنها را حقوق مرتبط نامیده‌اند و حمایت از این حقوق باید از طریق حقوقی شبیه به حق مؤلف صورت گیرد.

پیشرفت فناوری، افزایش نقش و اهمیت اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی در عرضه عمومی آثار ادبی و هنری و تجاوز به حقوق آنها، کشورها را متقاعد کرد برای حمایت از این حقوق در سطح بین‌المللی، مقررات خاصی را تدوین کنند که کنوانسیون رم ۱۹۶۱ نقطه عطف این تلاشها بود.

در این مقاله سعی شده است ضمن بررسی پیشینه تاریخی این حقوق، ذینفعان این حقوق، انواع حقوق اعطا شده، مدت حمایت، ضمانت اجراهای مقرر شده و نحوه اجرای حقوق بیان شود. البته برای تبیین این حقوق از اسناد بین‌المللی نظیر کنوانسیون رم و معاهده اجراها و آثار صوتی واپس استفاده شده است، ضمن آنکه حقوق داخلی ایران نیز از نظر دور نمانده است.

پیشینه تاریخی

نظامهای حقوق مؤلف* در سراسر دنیا مدتهاست محصولات فکری را که در قالبهای سستی تألیف همچون رمان، نمایشنامه، شعر، تصنیفات موسیقی، طراحی و نقاشی خلق شده‌اند مورد حمایت قرار داده‌اند. اما قانونگذاری در مورد محصولات

* در زمینه حمایت از آثار ادبی و هنری دو نظام حقوقی وجود دارد که عبارت‌اند از: نظام حق مؤلف و نظام حق تکثیر (کپی‌رایت). نظام حق تکثیر منبعث از دیدگاهی است که در آن جنبه مادی حقوق پدیدآورندگان آثار غلبه دارد و هدف آن سودمندگرایی و تشویق و ترغیب پدیدآورندگان به افزایش تولید محصولات مبتکرانه است. اما نظام حق مؤلف برگرفته از دیدگاهی است که در آن جنبه معنوی حق مؤلف، شخصیت مؤلف و انتساب اثر به وی بر جنبه مادی غلبه دارد.

خلاقانه‌ای که در قالبهای سنتی نمی‌گنجد و نتیجه پیدایش فناوریهای جدید هستند، از کشوری به کشور دیگر متفاوت است، چرا که در آثار به وجود آمده توسط فناوریهای جدید، خلاقیت مؤلف و وجود حق تألیف مورد تردید است. مثلاً تصور عده‌ای بر این بود که عکس محصول یک فرایند مکانیکی است و خلاقیت هنرمند در ایجاد آن نقشی ندارد؛ لذا در محدوده حمایت حق مؤلف قرار نمی‌گیرد. پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری که مورد حمایت کنوانسیون برن بودند، آثارشان توسط فناوریهای جدید مورد تعرض قرار می‌گرفت. به همین دلیل بازنگریهایی در کنوانسیون برن* آغاز شد. از طرفی ضبط‌کنندگان و متصدیان تولید آثار صوتی و تصویری در صدد جلب حمایت به نفع خود برآمدند، زیرا از یک سو تجربه، تخصص و سرمایه‌های مالی که صرف تولید آثار صوتی و تصویری کرده بودند، در معرض خطر بود و از سوی دیگر کنوانسیون برن تنها از آثار تصویری تحت عنوان آثار سینمایی، حمایت می‌کرد و آثار صوتی ضبط شده مورد حمایت قرار نداشت. تولیدکنندگان آثار صوتی تصویری با اجراکنندگان آثار نیز اختلاف پیدا کردند، چرا که عملاً ضبط صوتی و تصویری جایگزین اجرای زنده نوازندگان، بازیگران و سایر اجراکنندگان می‌شد و امکان کنترل پخش آن از سوی اجراکنندگان وجود نداشت (Goldstein, 2001: 5-7).

کشورهای دارای حقوق نوشته مواردی همچون فیلم و عکس را مشمول حق مؤلف قرار دادند، اما حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی را تحت رژیم حقوق مرتبط درآوردند. در کشورهای دارای حقوق عرفی که بیشتر بر سودمندگرایی آثار تأکید می‌شود، این افراد و آثارشان مشمول حمایت حق مؤلف قرار دارند.

اولین و مهم‌ترین معاهده بین‌المللی که به طور خاص به حمایت از حقوق مرتبط پرداخت، کنوانسیون رم ۱۹۶۱** است که توانسته است طرفدارانی را هم از سوی کشورهای حقوق نوشته و هم از سوی کشورهای حقوق عرفی جذب کند. دیگر

* Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Paris Text, 1886).

** International Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organization.

معاهداتی که به طور ویژه به حمایت از این حقوق پرداخته‌اند عبارت‌اند از: کنوانسیون آثار صوتی ژنو (۱۹۷۱)،* معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو (۱۹۹۶)** و کنوانسیون ماهواره بروکسل (۱۹۷۴)***.

البته برخی معاهدات همچون موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (TRIPs)**** نیز حقوق مرتبط را مورد توجه قرار داده‌اند. موافقتنامه تریپس، حداقل استانداردهای حمایت از ذینفعان حقوق مرتبط را همان‌گونه که در کنوانسیون رم مقرر شده، به رسمیت شناخته و به این ترتیب اعمال این حقوق را در سطح جهانی میسر ساخته است، بدون آنکه الحاق به کنوانسیون رم را اجباری کند.

ذینفعان حقوق مرتبط

طبق قوانین ملی بسیاری از کشورها و اسناد بین‌المللی، ذینفعان حقوق مرتبط عبارت‌اند از: اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی.

بر اساس ماده ۳ کنوانسیون رم، اجراکنندگان عبارت‌اند از: بازیگران، خوانندگان، موسیقی‌دانان، رقاصان و افرادی که در آثار ادبی و هنری به نحوی از انحا مانند سخنرانی، دکلمه، ارائه میان برنامه‌های سرگرم‌کننده و تفریحی و یا پرداختن به اقدامات دیگر به ارائه برنامه می‌پردازند. البته کنوانسیون در ماده ۹ به کشورهای عضو اجازه می‌دهد محدوده حمایت را گسترش دهند و حمایت را به کسانی هم که اجراایشان مربوط به آثار ادبی و هنری نمی‌شود، تعمیم دهند. به همین دلیل برخی کشورهای عضو معاهده، حمایت را گسترش داده و آن را شامل انجام فعالیت‌هایی دیگر همچون

* Convention for the Protection of Producers of Phonograms Against Unauthorized Duplication of their Phonograms.

** Wipo Performances and Phonograms Treaty.

*** Convention Relating to the Distribution of Programme - Carrying Signals Transmitted by Satellite.

**** Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights, Including Trade in Counterfeit Goods.

بداهه‌گویی (improvisation)، ترجمه و تفسیر آثار (rendition)، اجراکنندگان جنگها،* بازیگران سیرک و همه شرکت‌کنندگان در یک ارکستر اعم از رهبران و سایر بازیگران محسوب کرده‌اند.

زمانی که اجرا تنها یک اجراکننده دارد، مالک حقوق به راحتی بر اساس قواعد طبیعی تعیین می‌گردد، اما وقتی اجرا محصول کار گروهی باشد، مالکیت و اجرای حقوق با مشکلاتی مواجه می‌شوند؛ مثلاً آیا، در اجرای یک نمایش، بازیگرانی که صحبتی نمی‌کنند یا کلمات بسیار محدودی را بیان می‌کنند - مثل خدمتکار یا نگهبان - اجراکننده محسوب می‌شوند؟ آیا رهبر ارکستر که هیچ نتی را روی صحنه اجرا نمی‌کند، اجراکننده محسوب می‌شود؟ معمولاً قوانین ملی کشورها در این زمینه تصمیم‌گیری می‌کند. مثلاً در فرانسه، گویندگان کمتر از سیزده خط در نمایش یا فیلم، اجراکننده محسوب نمی‌شوند (Sterling, 1999: 337).

در ماده ۳ کنوانسیون رم اثر صوتی چنین تعریف شده است: «اثر صوتی یعنی هر نوع ضبط شنیداری (سمعی) اصوات یک اجرا یا سایر اصوات.» منظور از این تعریف، نوعی از ضبط صداست که ماندگار بوده و امکان بازگرداندن آن نوار یا صفحه به عقب و پخش دوباره آن وجود داشته باشد. بنا بر این تعریف، اثر صوتی، تمام آثار صوتی مثل صفحات گرامافون، نوارهای کاست و دیسکهای صوتی را دربر می‌گیرد (Sterling, 1999: 781).

بر اساس ماده ۲ معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو، «اثر صوتی» یعنی ضبط اصوات یک اجرا یا سایر اصوات یا بازنمایی اصوات، در قالبی غیر از قالب یک اثر ضبط شده سینمایی یا سایر آثار صوتی، و تولیدکننده اثر صوتی یعنی شخص حقیقی یا حقوقی که مسئول اولین ضبط اصوات یک اجرا یا سایر اصوات یا بازنمایی و اظهار اصوات است. محدوده آثار صوتی بر اساس تعریف معاهده وایپو، نسبت به کنوانسیون رم گسترش یافته است، و این برای تحت پوشش قراردادن سیگنالهایی است که اصوات را ارائه و بازنمایی می‌کنند، اما خودشان صدا نیستند. به عنوان مثال، آثار صوتی را می‌توان با

* Varie'te's: واریته یا برنامه‌های متنوع (جنگها) برنامه‌هایی‌اند که از بخشهای مجزا تشکیل شده‌اند و هر بخش شامل ساز و آواز، کنسرت، رقص و تئاتر است.

استفاده از فناوری دیجیتال نیز تولید کرد، به طوری که حتی اگر هیچ صدای واقعی تولید نشده باشد، اطلاعات ثبت شده را تبدیل به اصوات کرد، یا به کمک تجهیزات الکترونیکی مناسب، اطلاعات را سمعی کرد.*

به موجب کنوانسیون رم، پخش رادیو تلویزیونی به معنای ارسال «اصوات» یا «تصاویر و اصوات» از طریق وسایل بی سیم برای دریافت عمومی است. علاوه بر این، «پخش مجدد رادیو تلویزیونی» به معنای پخش رادیو تلویزیونی به وسیله یک سازمان پخش رادیو تلویزیونی همزمان با یک سازمان پخش رادیو تلویزیونی دیگر است (ماده ۳). ماده ۲ معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدئو نیز به طور مفصل به تعریف پخش رادیو تلویزیونی پرداخته و مقرر کرده است همه موارد زیر مشمول پخش رادیو تلویزیونی می‌باشند:

۱. انتقال صداها، تصاویر یا صدا و تصویر یا بازنماییهای مربوط به آنها با وسایل بی سیم برای دریافت عموم.
  ۲. انتقال سیگنالهای رمزنگاری شده، وقتی که وسایل رمزگشایی از طریق سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی یا با رضایت آنها برای عموم فراهم شده باشد.
  ۳. چنین انتقالاتی به وسیله ماهواره‌ها نیز «پخش رادیو تلویزیونی» محسوب می‌شود.
- در بررسی حقوق ایران که نگاه اصلی به دو قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲ است، به صراحت از اجراکننده نامی به میان نیامده است. قانون ۱۳۴۸، اثر موسیقی را به هر ترتیب و روشی نوشته، ضبط یا نشر شده باشد، مورد حمایت قرار داده است و می‌توان استدلال کرد تولیدکنندگان آثار صوتی به عنوان پدیدآورنده مورد حمایت قرار گرفته‌اند. اما قانون ۱۳۵۲ در ماده ۳ به صراحت از تولیدکنندگان آثار صوتی یا قائم مقام قانونی آنها حمایت و مقرر کرده است:
- نسخه‌برداری یا ضبط یا تکثیر آثار صوتی که بر روی صفحه یا نوار یا هر وسیله دیگر ضبط شده است، بدون اجازه صاحب حق یا تولیدکنندگان انحصاری یا قائم مقام قانونی آنها برای فروش ممنوع است.

---

* WIPO (1996), Diplomatic Conference on Certain Copyright and Neighbouring Rights Questions.

شاید با توجه به این مقررہ بتوان گفت حقوق این گروه به طور ذاتی مورد حمایت قانونی در ایران واقع شده است. علاوه بر این، در قانون ۱۳۴۸، مقررہ‌ای که به صراحت از اعطای حقوق مجزا به سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی سخن بگوید، وجود ندارد. البته در ماده ۱۱ این قانون به مسئله ضبط این برنامه‌ها اشاره شده و تنها در صورتی مجاز تلقی شده که برای استفاده شخصی و غیرانتفاعی باشد. شاید بتوان گفت با توجه به این ماده قانونگذار از سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی حمایت کرده است، اما احتمال دارد منظور قانونگذار حمایت از حقوق پدیدآورندگان آثار رادیویی یا تلویزیونی باشد.

البته ماده ۳ قانون ۱۳۵۲ به صراحت مقرر کرده است که نسخه‌برداری، ضبط یا تکثیر از برنامه‌های رادیو تلویزیونی یا هرگونه پخش دیگر، بدون اجازه صاحبان حق یا تولیدکنندگان انحصاری یا قائم مقام قانونی آنان برای فروش ممنوع است و به این ترتیب این سازمانها را مورد حمایت قرار داده است.

پیش‌نویس قانون «حمایت از مالکیت ادبی و هنری» ایران که در دست بررسی و تدوین است و بر اساس قانون نمونه وایپو نوشته شده، به صراحت از ذینفعان حقوق مرتبط حمایت کرده است (بخش دوم، مواد ۲۱-۳۳)، و در بند ۱۳ ماده ۲، اجراکنندگان چنین تعریف شده‌اند: ۱. اجراکنندگان عبارت‌اند از: خوانندگان، نوازندگان، سایر افرادی که مطلبی را می‌خوانند، دکلمه می‌نمایند، نقش بازی می‌کنند یا به هر ترتیب دیگری آثار ادبی و هنری و نمودهای فرهنگ عامه را اجرا می‌نمایند. این تعریف همچون کنوانسیون رم بر اساس اجرای آثار ادبی و هنری بنا شده است، اما در عین حال با گسترش محدوده موضوعات اجرا، همچون معاهده اجراها و آثار صوتی و وایپو، اجرای فولکور یا «نمودهای فرهنگ عامه» را نیز دربرگرفته است.

معیار حمایت

سه نوع معیار در حمایت از این حقوق می‌توان اتخاذ کرد: ۱. معیار شکلی ۲. معیار محتوایی و ۳. معیار قانونی.

از لحاظ «شکلی» در بسیاری از قوانین ملی و اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی، هم اجرای زنده و هم ثابت، مورد حمایت قرار دارند. ماده ۷ کنوانسیون رم و ماده ۶ معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو نیز معیار شکل و قالب را تحمیل نکرده‌اند و از اجراهای ضبط نشده همچون اجراهای ضبط شده حمایت می‌کنند.

معیار محتوایی بدین معناست که اصیل بودن و خلاقیت اثر مد نظر قرار گیرد، که در مورد اجراها چنین معیاری در اسناد ملی و بین‌المللی مد نظر قرار نگرفته و جزء شروط حمایت نبوده است. در اسناد بین‌المللی، معیارهای «قانونی» خاصی در حمایت از اجراها اتخاذ شده است. در کنوانسیون رم (ماده ۴)، معیار قانونی حمایت عبارت است از اینکه:

- اجرا در یک کشور عضو معاهده صورت گرفته باشد (معیار تابعیت)؛

- اجرا در یک اثر صوتی مورد حمایت این کنوانسیون ضبط شده یا توسط برنامه رادیو

تلویزیونی مورد حمایت این کنوانسیون منتقل شده است.

معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو نیز در ماده ۳ معیار قانونی حمایت را معیارهای مورد نظر کنوانسیون رم قرار داده، ولی معیار تابعیت را قرار نداده است. بر اساس ماده ۳۱ پیش‌نویس قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری ایران، در صورتی از اجراکنندگان حمایت می‌شود که: ۱. تبعه ایران باشند، ۲. اگر تبعه ایران نیستند، اجرای آنها داخل مرزهای ایران صورت گیرد، ۳. و یا اجرا در آثار صوتی مورد حمایت این قانون ضبط شود یا در برنامه‌های پخش شده رادیو تلویزیونی که مورد حمایت این قانون هستند، ضبط شده باشد. طبق ماده ۵ کنوانسیون رم، معیار «قانونی» حمایت از تولیدکنندگان آثار صوتی عبارت است از اینکه:

- تولیدکننده تبعه یک کشور عضو معاهده باشد، یا؛

- نخستین ضبط صدا در یک کشور عضو معاهده صورت گرفته باشد، یا؛

- اثر صوتی نخستین بار در یک کشور عضو معاهده منتشر شده باشد.

بر اساس ماده ۳ معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو که کنوانسیون رم را ملاک

برخورداری از حمایت قرار داده است، حمایت زمانی اعطا می‌شود که:

- تولیدکنندگان آثار صوتی تبعه کشورهای عضو معاهده‌اند؛

- تولیدکنندگان شرایط و معیارهای لازم را بر اساس کنوانسیون رم، رعایت کرده باشند.

طبق ماده ۲ کنوانسیون آثار صوتی* نیز معیار قانونی حمایت از تولیدکنندگان آثار صوتی، تابعیت تولیدکننده اثر صوتی در یک کشور عضو معاهده است و معیارهای نخستین انتشار یا ضبط اثر صوتی در یک کشور عضو مد نظر قرار نگرفته است و شرط حمایت نیست.

ماده ۴ پیش‌نویس قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری، همچون کنوانسیون رم معیار حمایت از تولیدکنندگان آثار صوتی را شرط تابعیت ایران و نخستین ضبط یا انتشار اثر صوتی در ایران قرار داده است.

در ماده ۶ کنوانسیون رم، تنها سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی بی‌سیم، آن هم فقط بر اساس معیار قانونی مورد حمایت قرار گرفته‌اند، و هیچ نوع معیار شکلی و محتوایی تحمیل نشده است. بر اساس این کنوانسیون، در صورتی از یک سازمان پخش رادیو تلویزیونی حمایت می‌شود که: ۱. اداره مرکزی سازمان پخش رادیو تلویزیونی در یک کشور عضو واقع شده باشد و ۲. پخش از طریق انتقال‌دهنده‌ای منتقل شود که در کشورهای دیگر عضو واقع شده است. سازمانهای پخش کابلی تحت این کنوانسیون حمایت نشده‌اند.

در پیش‌نویس قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری ایران (ماده ۳۳)، در صورتی از برنامه‌های پخش شده از رادیو تلویزیون حمایت می‌شود که دفتر مرکزی سازمان پخش‌کننده این برنامه یا فرستنده آنها در ایران واقع شده باشد.

حقوق ذینفعان حقوق مرتبط

حقوق ذینفعان حقوق مرتبط به دو دسته حقوق مادی (economic rights) و معنوی (moral rights) تقسیم می‌شود. کنوانسیون رم که مهم‌ترین سند بین‌المللی در این زمینه به شمار می‌رود، حقوق مادی زیر را برای اجراکنندگان در نظر گرفته است:

۱. حق منع از برخی اعمال خاص که عبارت‌اند از پخش رادیو تلویزیونی و عرضه عمومی اجرا بدون رضایت آنها، ضبط اجرای زنده بدون مجوز اجراکننده و تکثیر اجراهای ضبط شده بدون مجوز اجراکننده (ماده ۷).
۲. حق برخورداری از اجرت عادلانه در مورد استفاده از آثار صوتی اجراکنندگان (ماده ۱۲).

* Geneva Phonograms Convention.

بنابراین، طبق کنوانسیون رم، انجام این اعمال بدون مجوز اجراکننده مجاز است، مگر اینکه وی انجام آنها را بدون مجوز خود ممنوع کند.

معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو نیز حقوقی مشابه حقوق مذکور برای اجراکنندگان قائل شده است، با این تفاوت که این اعمال جزء حقوق انحصاری اجراکننده‌اند و بدون مجوز وی نمی‌توان آنها را انجام داد.

این حقوق عبارت‌اند از:

۱. حق ضبط یا تثبیت (ماده ۶)؛
۲. حق تکثیر (ماده ۷)؛
۳. حق توزیع (ماده ۸)؛
۴. حق اجاره و عاریه (ماده ۹)؛
۵. حق در معرض عموم قرار دادن (ماده ۱۰)؛
۶. حق اجرت عادلانه (ماده ۱۵).

کنوانسیون رم دو نوع حقوق مادی برای تولیدکنندگان آثار صوتی پیش‌بینی کرده است:

۱. حق تکثیر (ماده ۱۰)؛
  ۲. حق برخورداری از اجرت عادلانه برای اجرای اثر صوتی (ماده ۱۲).
- با توجه به سایر معاهدات بین‌المللی، حقوق مادی دیگری نیز برای تولیدکنندگان آثار صوتی بیان شده است که عبارت‌اند از: حق توزیع، حق اجاره، حق عرضه به عموم و حق اصلاح اثر.

بر اساس ماده ۱۳ کنوانسیون رم، سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی از حق انحصاری در این امور برخوردارند:

۱. پخش مجدد برنامه‌های رادیو تلویزیونی خود؛
۲. ضبط برنامه‌های رادیو تلویزیونی خود؛
۳. تکثیر برنامه‌های رادیو تلویزیونی خود؛
۴. عرضه عمومی برنامه‌های رادیو تلویزیونی.

موافقتنامه تریپس نیز در بند ۳ ماده ۱۴ حقوقی مشابه حقوق مذکور برای سازمانهای پخش قائل شده است. البته اعضای این موافقتنامه می‌توانند به جای اعطای این حقوق به سازمانهای پخش، حقوق مزبور را به خود دارندگان حق در برنامه‌های تهیه شده

اعطا کنند و ماده ۱۱ کنوانسیون برن* را در مورد پخش برنامه‌های رادیو تلویزیونی مراعات کنند (Sterling, 1999: 34).

در اجلاسهای متعدد واپس دربارۀ حمایت از حقوق سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی، کشورهای مختلف پیش‌نویسها و طرحهای خود را در خصوص انعقاد معاهده حقوق سازمانهای پخش ارائه کرده‌اند. طبق آخرین اجلاس مربوط به انعقاد این معاهده،** حقوقی که برای سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی در نظر گرفته شده است عبارت‌اند از: ۱. حق ضبط ۲. حق تکثیر ۳. حق پخش مجدد ۴. حق عرضه عمومی ۵. حق انتقال متعاقب ضبط ۶. حق حمایت از سیگنالها قبل از پخش رادیو تلویزیونی.

البته همچنان بر سر حقوق سازمانهای پخش بین کشورهای مختلف دنیا اختلاف نظر وجود دارد و اختلاف اصلی بر سر این است که آیا فقط باید از سیگنالهای حامل برنامه‌ها حمایت نمود یا از خود برنامه‌ها هم باید حمایت کرد. آیا حقوقی همچون حق ضبط، تکثیر، پخش مجدد و ... را باید به سازمانهای پخش اعطا کرد یا به تولیدکنندگان و پدیدآورندگان برنامه‌ها؟

حقوقی که تاکنون نام برده شد، حقوق مادی ذینفعان حقوق مرتبط هستند که هرکدام شرایط و محدودیتهایی در اسناد بین‌المللی مربوط دارند. اما حقوق معنوی این اشخاص در معاهدات و کنوانسیونهای بین‌المللی از جمله کنوانسیون رم مورد توجه قرار نگرفته است و تنها ماده ۵ معاهده اجراها و آثار صوتی واپس برخی حقوق معنوی را با محدودیتهایی برای اجراکنندگان قائل شده است.

* بر اساس ماده ۱۱ مکرر کنوانسیون برن، مؤلفان آثار ادبی هنری از حقوق انحصاری زیر در مورد آثارشان برخوردارند:

۱. پخش رادیو تلویزیونی یا در ارتباط با عموم قرار دادن آثارشان با هر وسیله بی‌سیم انتشار علائم، صداها یا تصاویر.
۲. هر نوع در ارتباط با عموم قرار دادن با سیم یا پخش مجدد رادیو تلویزیونی آثارشان، وقتی که این ارتباط توسط یک سازمان پخش رادیو تلویزیونی غیر از سازمان اصلی صورت گیرد.
۳. در ارتباط با عموم قرار دادن علائم، صداها یا تصاویر، پخش رادیو تلویزیونی آثارشان از طریق بلندگو یا هر وسیله انتقالی آنالوگ.

** WIPO, Draft Basic Proposal for the WIPO Treaty on the Protection of Broadcasting Organizations Including a Non – Mandatory Appendix on the Protection in Relation to Webcasting, Fourteenth Session, SCCR / 14 / 2, 2006.

علت این امر را شاید بتوان طبیعت حقوق مرتبط دانست که در میان آنها به جز اجراکنندگان، شخصیت صاحب حق چندان اهمیتی ندارد، گرچه بهتر است تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی نیز دارای حقوقی معنوی برای جلوگیری از تغییر یا تحریف نام اثر یا نام تولیدکننده اثر صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی باشند (Steriling, 1999: 574).

حقوق معنوی از شخصیت پدیدآورنده اثر ناشی می‌شود و به موجب این حقوق، پدیدآورنده دیگران را به احترام به اندیشه، طرز فکر و بیان شخصیت خود موظف می‌سازد و با هرگونه تغییر، تحریف یا جرح و تعدیل در اثر که ممکن است به اعتبار یا شهرت وی لطمه بزند، مقابله می‌کند.

مهم‌ترین حقوق معنوی که اجراکنندگان نیاز دارند و در ماده ۵ معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو نیز به آنان اعطا شده است عبارت‌اند از:

۱. حق حرمت نام یا انتساب اثر، یعنی حقی که الصاق نام اجراکننده به اجرایش را تضمین کند.
۲. حق حرمت اثر، یعنی حقی که تمامیت اثر اجراکننده را علیه رفتارهای مخرب و تحریف و تغییر اثر حفظ کند.

مدت حمایت

کنوانسیون رم برای حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی، یک مدت جامع بیست ساله مقرر کرده، اما برای محاسبه مدت در طبقات مختلف موضوعات، نقاط شروع متفاوتی را اتخاذ کرده است. در مورد اجراهای ضبط شده به صورت اثر صوتی، این مدت بیست ساله از پایان سالی که ضبط اثر صورت گرفته، محاسبه می‌شود. در مورد اجراهایی که در یک اثر صوتی ضبط نشده‌اند، مدت از پایان سالی که اجرا صورت گرفته، آغاز می‌شود. مدت حمایت از آثار صوتی، بیست سال از پایان سالی است که در آن ضبط صورت گرفته است و مدت حمایت از سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی بیست سال از پایان سالی است که پخش در آن صورت گرفته است (ماده ۱۴).

معاهده اجراها و آثار صوتی وایپو مدت حمایت از اجراکنندگان و تولیدکنندگان آثار صوتی را به پنجاه سال افزایش داده است که در مورد اجراکنندگان از پایان سالی که اجرا در اثر صوتی ضبط می‌شود، محاسبه می‌شود (ماده ۱۷). مطابق ماده ۱۴ مدت حمایت از تولیدکنندگان آثار صوتی حداقل پنجاه سال از پایان سالی است که اثر صوتی منتشر شده است یا در صورت عدم انتشار، طی این مدت پنجاه ساله، پنجاه سال از پایان ضبط اثر است.

در بند ۵ ماده ۲۱ پیش‌نویس قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری ایران، مدت حمایت از اجراکنندگان پنجاه سال از سالی که اجرا ضبط شده یا اگر نسخه ضبط شده‌ای وجود ندارد، پس از پایان سالی که اجرا در آن سال صورت گرفته، خواهد بود. مدت حمایت از تولیدکنندگان آثار صوتی نیز پنجاه سال از سال انتشار یا ضبط اثر تعیین شده است (ماده ۲۲)، اما ماده ۲۴ مدت حمایت از سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی بیست سال از آخرین روز سالی که پخش رادیویی یا تلویزیونی صورت می‌گیرد، مقرر شده است.

محدودیتها و استثنائات

از آنجا که پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری و ذینفعان حقوق مرتبط با بهره‌گیری از میراث فرهنگی جامعه، دست به خلق آثار خود می‌زنند، تقریباً در تمام نظامهای حقوقی و اسناد بین‌المللی محدودیتهایی برای حقوق انحصاری آنان در نظر گرفته شده و تحت شرایطی برای دیگران امکان استفاده غیرتجاری از آثار مورد حمایت، بدون نیاز به اجازه صاحبان حقوق، در نظر گرفته شده است.

علاوه بر این، با وجود فوایدی که حقوق مالکیت فکری با خود دارد، همچون افزایش خلاقیت و تشویق و ترغیب افراد جامعه به نوآوری و تولید، تدوین مقررات سختگیرانه و انعطاف‌ناپذیر در این زمینه، مضراتی همچون سوء استفاده از قدرت حاکمیت بر اثر خصوصی‌سازی اطلاعات، نابرابری اقتصادی و کندی روند نوآوری و رشد و توسعه اقتصادی و فرهنگی کشورهای جهان سوم را به دنبال خواهد داشت.

لذا در نظر گرفتن برخی محدودیتها و استثناها در زمینه استفاده از آثار مورد حمایت، تا حدودی از این اثرات منفی می‌کاهد و در عین حال حقوق ذینفعان هم حفظ می‌شود. این رویه در حقوق آمریکا به نظریه استفاده منصفانه (fair use doctrine) معروف بوده و طی سالها توسعه یافته است تا تعادل و توازنی بین حقوق صاحبان حق و منافع جامعه ایجاد کند. ماهیت استفاده منصفانه و محدوده آن در قوانین کشورهای مختلف یکسان نیست.

کنوانسیون برن به کشورهای عضو اجازه داده است در موارد خاصی، مادامی که به ضرر دارنده حق مؤلف نباشد، استثنائاتی برای نسخه‌برداری یا نقل قول برای اهداف آموزشی یا استفاده شخصی به شرط ذکر نام منبع و مؤلف، قائل شوند.*

ماده ۱۵ کنوانسیون رم با الگو گرفتن از کنوانسیون برن، محدودیتها و استثنائاتی را بر اعمال مقررات خود در زمینه حمایت از حقوق مرتبط مقرر کرده است که عبارت‌اند از:

۱. استفاده خصوصی.

۲. استفاده از گزیده‌های کوتاه به منظور گزارش وقایع روزمره.

۳. ضبطهای موقت که توسط سازمان رادیو تلویزیون با استفاده از امکانات سازمان و برای همان سازمان انجام می‌شود.

۴. استفاده صرف برای اهداف آموزشی یا تحقیقات علمی.

استثنای آخر، بیشتر در جهت منافع کشورهای در حال توسعه پیش‌بینی شده است. ماده ۱۹ کنوانسیون رم در خصوص اجراکنندگان، محدودیت مهمی را برقرار نموده است. طبق این ماده، اگر هنرمندی یک بار اجازه دهد اجرایش در یک ضبط صوتی تصویری درج شود، دیگر در خصوص آن اجرا حقی نخواهد شد. این ماده در جهت حمایت از صنعت سینما و تضمین عدم اعمال مقررات کنوانسیون در مورد این صنعت در نظر گرفته شده است، زیرا تهیه‌کنندگان فیلمهای سینمایی همواره نگران این مسئله بودند که اگر هنرپیشگان نیز در فیلم تهیه شده دارای حق و حقوقی باشند، این امر باعث تعدی به منافع ایشان می‌شود. البته این ماده بر آزادی هنرپیشگان به هنگام انعقاد قراردادهای بازی در یک فیلم و ضبط صوتی یا تصویری، تأثیر منفی نمی‌گذارد.

بند ۶ ماده ۱۴ موافقتنامه تریپس نیز در خصوص ذینفعان حقوق مرتبط، این

* Berne Convention, Art. 10 – 10 bis.

امکان را برای اعضا فراهم کرده است که محدودیتها و استثنائاتی را به میزان مجاز در کنوانسیون رم پیش‌بینی کنند.

معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیو در این زمینه به کشورهای عضو معاهده اجازه داده است که در قوانین ملی خود همان محدودیتها و استثنائاتی را که راجع به حمایت حق مؤلف از آثار ادبی و هنری مقرر کرده‌اند، راجع به حمایت از اجراکنندگان مقرر کنند. بر اساس ماده ۱۶ این معاهده، کشورهای عضو باید در به کار بردن محدودیتها و استثنائات سه نکته را مد نظر قرار دهند:

۱. هر محدودیت و استثنایی باید به موارد خاص محدود شود.
۲. هیچ محدودیت و استثنایی نباید با بهره‌برداری طبیعی از موضوعات حمایت شده، تعارض داشته باشد.
۳. هیچ محدودیت و استثنایی نباید به منافع مشروع اجراکننده یا تولیدکننده اثر صوتی ضرر برساند.

قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ۱۳۵۲، در زمینه حمایت از تولیدکنندگان آثار صوتی مقرر کرده است: تکثیر و نسخه‌برداری از آثار صوتی به منظور استفاده در کارهای مربوط به آموزش یا تحقیقات علمی که دارای جنبه انتفاعی نیست و اجازه نسخه‌برداری از آنها قبلاً به تصویب وزارت فرهنگ و هنر رسیده باشد، مجاز است. علاوه بر این، نسخه‌برداری از آثار صوتی برای استفاده شخصی و خصوصی بلامانع است (ماده ۵).

قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ در ماده ۱۱، ضبط برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی را در صورتی که برای استفاده شخصی و غیرانتفاعی باشد، به طور استثنا مجاز شمرده است. شاید بتوان بر این اساس نتیجه گرفت این قانون قائل به حقوقی انحصاری از جمله حق ضبط برای سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی است که در مواردی بر آن استثنا وارد می‌شود. اما از طرفی ممکن است گفته شود مقصود قانونگذار حمایت از حقوق پدیدآورندگان برنامه‌ها بوده است نه سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی.

پیش‌نویس قانون جدید حمایت از مالکیت ادبی و هنری ایران، در ماده ۲۵ محدودیتهای زیر را در مورد حمایت از حقوق ذینفعان حقوق مرتبط پیش‌بینی کرده است:

۱. استفاده از گزیده‌ای کوتاه برای گزارش وقایع جاری تا حدودی که برای ارائه اطلاعات جاری لازم باشد.

۲. نسخه‌برداری به منظور تحقیقات علمی.
۳. نسخه‌برداری به منظور فعالیتهای آموزشی حضوری به استثنای اجراها و آثار صوتی که به عنوان مواد آموزشی یا تربیتی به قصد انتفاع منتشر شده باشند.
۴. مواردی که طبق بخش اول این پیش‌نویس می‌توان بدون اجازه پدیدآورنده یا دارنده حق از اثری استفاده کرد.

اجرای حقوق

با وجود توسعه معاهدات و موافقتنامه‌های بین‌المللی، هنوز مسائل و مشکلات بسیاری در راه اجرای حقوق مرتبط وجود دارد. معمولاً ذینفعان حقوق مرتبط، همچون اجراکنندگان آثار موسیقایی در موقعیت معامله و مذاکره پایینی قرار دارند و فاقد قدرت نظارت و کنترل بر کل جامعه هستند.

حقوق اعطا شده تحت قوانین حقوق مرتبط، اختیار انتخاب روش اجرای حقوق را به دارنده حق اعطا کرده‌اند. یک اجراکننده یا هر ذینفع حقوق مرتبط می‌تواند حقوق خود را به طور مشخص اعمال کند یا حقوقش را واگذار کند یا مجوز استفاده از آنها را بدهد و یا اجرای حقوق خود را به سازمانهای مدیریت جمعی بسپارد. این سازمانها آثار را با قیمت مناسب مورد داد و ستد قرار می‌دهند و منافع حاصل را جمع‌آوری و تقسیم می‌کنند. به نظر می‌رسد بهترین راه اجرا و کنترل اجرای حقوق این افراد سازمانهای مذکور باشند که به نمایندگی از دارندگان حق به اجرای حقوق آنان می‌پردازند. اگر چه این سازمانها به منظور مدیریت انواع مختلف حقوق تحت حمایت حق مؤلف توسعه یافته‌اند، سازمانهای مدیریت بر اجرای موسیقی بیشترین و احتمالاً قدرتمندترین سازمانها از لحاظ ملی و بین‌المللی می‌باشند (Goldstein, 2001: 228).

تاریخ سازمانهای مدیریت جمعی به قرن نوزدهم برمی‌گردد که سازمانهایی در فرانسه گونه‌ای نمایندگی جمعی را برای حمایت از مؤلفان ایجاد کردند که در نهایت به SACD* تحول یافت. مرحله بزرگ بعدی نیم قرن بعد، با تشکیل سازمان SACEM**

* Society of Authors and Composers Dramatic (France).

** Society of Authors, Composers and Music Publishers (France).

در فرانسه فرا رسید که هدف آن دادن مجوز و جمع‌آوری و توزیع درآمدهای حق اجرای موسیقی بود. امروزه این سازمان با گذشت حدود ۱۵۰ سال از تشکیل آن، هنوز هم جزء قوی‌ترین سازمانهای جهانی مدیریت جمعی حقوق مؤلف باقی مانده است. بر اساس ماده ۸ کنوانسیون رم، هر کشور عضو می‌تواند به موجب قوانین و مقررات داخلی خود شیوه‌ای را معین کند که مطابق آن اجراکنندگان در مورد اعمال حقوق خود نماینده داشته باشند، اگر چند نفر از آنان در اجرای واحدی مشارکت داشته باشند. سازمانهای مدیریت جمعی، نمایندگان دارای حق برای اجرای حقوق آنها هستند و به این ترتیب مورد تأیید کنوانسیون رم هستند، گرچه کنوانسیون به طور مستقیم از آنها نامی نبرده است.

وقتی یک صاحب حق به سازمانهای جمعی می‌پیوندد، به طور طبیعی حقوق خود را برای مدیریت به سازمان منتقل می‌کند و به این ترتیب سازمان در موقعیتی قرار می‌گیرد که می‌تواند به افرادی که مایل‌اند از مواد مورد حمایت استفاده کنند، مجوز بدهد (Sterling, 1999: 406).

در یک سازمان مدیریت جمعی سه گروه با هم رابطه دارند: سازمان مدیریت جمعی، مالکان حق مؤلف یا حقوق مرتبط و استفاده‌کنندگان از آثار. عملکردهای سازمان مذکور، شامل مدیریت حقوق، کنترل استفاده از آثار، مذاکره، اعطای مجوز، حق‌الزحمه مناسب و توزیع حق‌الزحمه‌ها بین مالکان حق است.**

ضمانت اجرای حقوق

تا پایان قرن بیستم و قبل از امضای موافقتنامه تریپس، عمده کنوانسیونهای بین‌المللی مربوط به مالکیت فکری، در موضوع اجرای حقوق سکوت کرده یا تنها به طور غیرمستقیم، اتخاذ تدابیر اجرایی مناسب را درخواست کرده‌اند و کشورهای عضو را به وضع مقررات لازم در این زمینه مکلف کرده‌اند.

موافقتنامه تریپس در ۱۹۹۴ برای نخستین بار مجموعه‌ای کامل از استانداردهای

** EC – ASEAN Seminar on Contract Law for Creators (2004). Key Success Factor for Composers Copyright Managements Regime, Supactchara Distabanjong.

جبرانی و بازدارنده شامل صلاحیت قضایی محلی برای صدور حکم، تعیین خسارتها، حکم توقیف (مصادره) و فروش کالاهای غیرقانونی و کنترلهای مرزی را مقرر کرده است. این موافقتنامه از دولتهای عضو می‌خواهد روشهای مؤثری را برای اجرای کلیه حقوق مالکیت فکری که حقوق مرتبط را نیز دربر می‌گیرد، مقرر کنند. این روشها باید شامل راههای سریع جبران خسارت به منظور جلوگیری از نقض و ممانعت از نقض بیشتر باشند و موانعی را برای تجارت ایجاد نکنند و در عین حال مانع سوء استفاده از حقوق مالکیت فکری گردند. علاوه بر این، رویه‌های مزبور باید عادلانه و منصفانه بوده و پیچیدگیها یا هزینه‌های غیرضروری نداشته باشند و متضمن مهلت غیرمعقول یا معطلیهای بی‌جهت نباشند (ماده ۴۱).

کنوانسیون رم، مقررات خاصی در مورد تجاوز به حقوق ذینفعان و ضمانت اجراهای مدنی و کیفری ندارد. با این حال در ماده ۲۶ مقرر داشته است:

۱. هر کشور عضو، متعهد است اقدامات لازم را برای تضمین اجرای این کنوانسیون، مطابق قانون اساسی خود، اتخاذ کند.

۲. در زمان تودیع سند تصویب یا الحاق، هر کشور باید مطابق حقوق داخلی خود در موقعیتی باشد که به مقررات این کنوانسیون اثر بخشد.

انواع ضمانت‌های اجرایی که ممکن است در قوانین مورد توجه قرار گیرد، عبارت‌اند از: اقدامات موقتی و احتیاطی، ضمانت اجرای مدنی و کیفری؛ که در مورد حقوق مرتبط، ضمانت اجرای سوء استفاده از لوازم فنی و شناسنامه اثر نیز مد نظر است.

الف. اقدامات موقتی و احتیاطی

معاهده‌های اجراها و آثار صوتی و ویدیو، اعضا را متعهد می‌کند بر طبق نظام حقوقی خود، ابزارهای لازم را برای تضمین اجرای این معاهده اتخاذ کنند. علاوه بر این، اعضا باید تضمین کنند که شیوه‌های اجرایی به منظور اجازه اعمال مؤثر علیه هر نوع عمل نقض حقوق مقرر در این معاهده در قوانینشان وجود دارد. این شیوه‌ها، شامل ضمانت اجرای سریع و فوری به منظور جلوگیری از نقض حقوق و جبران خسارتهایی شامل یک ضمانت اجرای بازدارنده برای جلوگیری از نقض بیشتر حقوق می‌شود (ماده ۲۳).

قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ در ماده ۲۹، به اقدامات موقتی اشاره و مقرر کرده است:

مراجع قضایی می‌توانند ضمن رسیدگی به شکایت شاکی خصوصی نسبت به جلوگیری از نشر و پخش و عرضه آثار مورد شکایت و ضبط آن، دستور لازم به ضابطین دادگستری بدهند.

در ماده ۲۶ پیش‌نویس قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری ایران، در زمینه اقدامات موقتی و احتیاطی، آمده است که دادگاه صالح با رعایت مقررات آیین دادرسی مدنی یا کیفری مجاز است:

۱. دستور موقت مبنی بر منع انجام هرگونه عمل یا منع ادامه انجام هرگونه عملی که به حقوق حمایت شده این قانون تجاوز کند، صادر کند.

۲. دستور توقیف نسخه‌های آثار مورد حمایت از این قانون را که ظن آن می‌رود بدون اجازه مالک حقوق حمایت شده در این قانون تولید یا وارد شده و یا در حال تولید و ورود به کشور باشند، در صورتی که ساخت و واردات این نسخه‌ها مشروط به کسب اجازه مذکور باشد، صادر نماید و همچنین دستور توقیف بسته‌ها، لوازم و ابزارهای لازم برای ساخت نسخه‌های مزبور، اسناد حسابها یا اوراق تجاری مربوط به این‌گونه نسخه‌ها را نیز صادر کند.

۳. علاوه بر این، مقرر کرده است مقررات آیین دادرسی مدنی یا کیفری مربوط به جست‌وجو و توقیف اموال در خصوص تجاوز به حقوق این قانون و مقررات گمرکی مربوط به تعلیق ترخیص کالاهایی که ظن آن می‌رود که به طور غیرقانونی وارد شده‌اند، در مورد اقلام و وسایل حمایت شده در این قانون، لازم‌الاجرا خواهد بود.

ب. ضمانت اجرای مدنی

در کنوانسیونهای تحت مدیریت وایپو، مقرراتی در زمینه جبران خسارت مدنی مشاهده نمی‌شود، اما به موجب مواد ۴۲ تا ۴۹ موافقتنامه تریپس که مشروحاً به این موضوع پرداخته است، خوانندگان باید از حق دریافت اطلاعیه کتبی به موقع و متضمن توضیحات کافی، از جمله در مورد مبنای ادعا، مشاوره حقوقی مستقل، حق اثبات ادعای خود و ارائه مدارک برخوردار باشند.

ماده ۲۷ پیش‌نویس قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری ایران نیز به طور مفصل و دقیق به ضمانت اجرای مدنی پرداخته است. طبق این پیش‌نویس، دارنده حقوق حمایت شده در این قانون می‌تواند جبران خسارت مادی و معنوی ناشی از نقض حقوق و پرداخت هزینه‌های ناشی از نقض حقوق از جمله خسارات دادرسی را از شخص متجاوز مطالبه کند که میزان غرامت قابل پرداخت با توجه به اهمیت زیان مادی و معنوی وارد شده به دارنده حق و اهمیت منافی که شخص متجاوز از طریق نقض حقوق کسب کرده است، تعیین می‌شود.

ج. ضمانت اجرای کیفری

از آنجا که راههای جبران مدنی همیشه چاره‌ساز نیستند، گاهی توسل به مجازات یا هر دو نوع طریق جبران مؤثرتر خواهد بود که موافقتنامه تریپس نیز مشخصاً به این طرق جبران پرداخته است و مواردی را که حداقل در خصوص آنها باید این گونه مجازاتها را اعمال کرد، مشخص کرده است (ماده ۶۱).

ماده ۷ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ۱۳۵۲، ضمانت اجرای واردات یا صادرات آثار صوتی را که به طور غیرمجاز نسخه برداری، ضبط یا تکثیر شده، تأدیة خسارت شاکی خصوصی و حبس جنحه‌ای از سه ماه تا یک سال قرار داده است.

در ماده ۲۸ پیش‌نویس قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری، ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی شده است و طبق آن، هر کس حقوق و منافع حمایت شده این قانون را به عمد یا خطای فاحش و با هدف تحصیل منافع مادی نقض کند، به حبس تعزیری یا جزای نقدی و یا هر دو مورد محکوم خواهد شد. اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و ذینفعان حقوق مرتبط مجازند تدابیر فنی مؤثری را در مورد استفاده از آثارشان به کار ببرند و مثلاً آثار خود را رمزنگاری کنند.

د. تدابیر فنی و شناسنامه اثر

طبق ماده ۱۸ معاهده اجراها و آثار صوتی و وایپو، اعضای معاهده موظف‌اند حمایت حقوقی و مناسب و جبران خسارت حقوقی مؤثری را علیه اشخاصی به کار ببرند که از طریق حیل‌های قانونی، این تدابیر را از کار می‌اندازند. شناسنامه اثر حاوی اطلاعاتی در

مورد هویت خالق اثر، مشخصات اثر، ضوابط و شرایط استفاده از اثر و سایر اطلاعات اثر است. بر اساس ماده ۱۹ معاهده اجراها و آثار صوتی و ویدیویی، اعضای معاهده باید جبران خسارت مؤثر و مناسبی علیه اشخاصی که اعمال زیر را آگاهانه و عمدتاً انجام می‌دهند به کار برند:

۱. هر نوع انتقال یا تغییر بدون مجوز شناسنامه الکترونیکی اثر.
۲. توزیع، واردات به منظور توزیع، انتقال و عرضه عمومی آثاری همچون اجراها، کپی اجراهای ضبط شده یا آثار عمومی با علم به اینکه شناسنامه الکترونیکی اثر بدون مجوز تغییر یافته یا منتقل شده است.

پیش‌نویس قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری نیز به ضمانت اجرای سوء استفاده از لوازم فنی و شناسنامه اثر پرداخته و از جمله مقرر کرده است که ساخت یا وارد کردن هر دستگاه یا وسیله‌ای که دریافت برنامه‌های رمزگذاری شده را میسر کند، حذف یا تغییر غیرمجاز شناسنامه الکترونیکی اثر و توزیع یا واردات به قصد توزیع و عرضه عمومی آثاری که شناسنامه الکترونیکی آنها بدون اجازه حذف یا تغییر داده شده است، موجب مجازاتهای کیفری و مسئولیت مدنی می‌شود (ماده ۲۹).

نتیجه

عدم شناسایی حقوق مرتبط، موجب بروز مشکلات بسیاری برای ذینفعان این حقوق می‌شود. توسعه و پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات و صنایع ضبط و تکثیر، موجب تسهیل تبادل آثار آنها شده و به سودجویان این امکان را می‌دهد که بدون مجوز به ضبط و تکثیر و توزیع این آثار در مقیاسی وسیع و با قیمتی ارزان پردازند و به این ترتیب مانع شوند ذینفعان اصلی، یعنی اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی، از حاصل مهارت، هنر، تخصص و سرمایه‌گذاری خود به طور کامل بهره‌مند شوند.

البته در نظر گرفتن مقررات انعطاف‌ناپذیر و سختگیرانه در این زمینه نیز اثری معکوس دارد و مانعی بر سر راه پیشرفت کشورهای در حال توسعه و جهان سوم می‌شود. لذا به نظر می‌رسد کشورها باید در تدوین مقررات داخلی خود، علاوه بر تدوین قوانین مناسب جهت حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و

سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی، به منافع کلی جوامع خود نیز توجه داشته باشند. مهم‌ترین سند بین‌المللی در زمینه حمایت از حقوق مرتبط که اولین سند بین‌المللی نیز محسوب می‌شود، کنوانسیون رم ۱۹۶۱ است که الگوی بسیاری از اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی کشورها قرار گرفته است.

در معدود مقررات موضوعه ایران که در زمینه حمایت از مالکیت ادبی و هنری وضع شده، اشاراتی به حقوق مرتبط شده است. در قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸، آثار صوتی و به تبع آن تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی به طور تلویحی مورد حمایت قرار گرفته‌اند. قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ۱۳۵۲ نیز به حمایت از تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی پرداخته است.

بند یک ماده ۶۲ قانون تجارت الکترونیک ۱۳۸۲، اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی را مشمول قوانین ۱۳۴۸ و ۱۳۵۲ دانسته است. اگرچه در این دو قانون نه به صراحت، بلکه به طور ضمنی به حقوق تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی اشاراتی شده است، اما به طور یقین در مورد اجراکنندگان تاکنون هیچ قانونی وجود نداشته است و نمی‌توان آنها را مشمول حمایت این دو قانون برشمرد.

پیش‌نویس قانون حمایت از مالکیت ادبی و هنری بر اساس قانون نمونه وایپو، در دست بررسی و تدوین است. در این پیش‌نویس به صراحت از دارندگان حقوق مرتبط حمایت شده است و هر سه گروه اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی مورد توجه قرار گرفته‌اند و به آنها حقوقی انحصاری اعطا شده و حتی حقوق معنوی اجراکنندگان نیز از قلم نیفتاده است.

البته به نظر می‌رسد با توجه به مناقشاتی که بر سر حقوق سازمانهای پخش رادیو تلویزیونی وجود دارد و هنوز مشخص نیست که آیا این سازمانها باید از حقوقی همچون حق ضبط، تکثیر، توزیع و ... برنامه‌های خود برخوردار باشند یا فقط سیگنالهای حامل برنامه‌های این سازمانها آن هم فقط علیه سرقت سیگنال حمایت شود، تلاشهای بین‌المللی بر سر انعقاد کنوانسیون ویژه حمایت از این سازمانهاست.

لذا بهتر است قانونگذار نیز در زمینه حقوق این سازمانها درنگ و تأمل بیشتری کند و در حال حاضر از اعطای حقوق به سازمانهای پخش خودداری نکند، چرا که تدوین شتابزده قوانینی که کارآمد نباشند، بدتر از عدم وجود قانون است.

از نکات سؤال برانگیز پیش‌نویس مزبور این است که چرا مدت حمایت از هر سه گروه مزبور یکسان تعیین نشده است - اجراکنندگان و تولیدکنندگان پنجاه سال و سازمانهای پخش بیست سال - در حالی که مدت حمایت از آنها در کنوانسیون رم بیست سال و در معاهده اجراها و آثار صوتی صوتی و ایپو پنجاه سال تعیین شده است.

مسئله قابل توجه دیگر در این پیش‌نویس، دقت بسیاری است که در تدوین ضمانت اجراهای حقوقی صورت گرفته است و حتی ضمانت اجرای سوء استفاده از لوازم فنی و شناسنامه اثر نیز از نظر دور نمانده است. علاوه بر این، برای نخستین بار سازمانهای مدیریت جمعی - که تاکنون در ایران سابقه‌ای نداشته‌اند - مورد توجه قرار گرفته‌اند. وجود این سازمانها کمک شایانی به دارندگان حقوق مرتبط - و البته کلیه دارندگان حقوق مالکیت فکری - جهت حفظ و اجرای حقوقشان می‌کند.

امید است با تصویب این پیش‌نویس و البته برطرف نمودن ایرادات وارد بر آن، حقوق مرتبط در ایران مورد توجه قرار گیرند و رعایت شوند.

منابع

1. *EC – ASEAN Seminar on Contract Law for Creators* (2004). Key Success Factor for Composers Copyright Management Regime, Supactchara Distabanjong.
2. Goldstein, Paul, *International Copyright*, Oxford University Press, 2001.
3. Sterling, J. A. L. *Intellectual Property Right in Sound Recordings, Films and Video*, Sweet & Maxwell, London, 1992.
4. Sterling, J. A. L. *World Copyright Law*, London, Sweet & Maxwell, London, 1999.
5. WIPO (1996), Diplomatic Conference on Certain Copyright and Neighbouring Right Questions.
6. WIPO, Draft Basic Proposal for the WIPO Treaty on the Protection of Broadcasting Organizations Including a Non – Mandatory Appendix on the Protection in Relation to Webcasting, Fourteenth Session, SCCR / 14 / 2, 2006.